

ԱՆՅՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲԱՅԱՍԵՌԻ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԴԱՎԻԹ ԳՅՈՒԼՋԱՏՅԱՆ

Անցողականության և բայական սեռի քերականական կարգերը, ըստ էության, ենթակարգերն են արժույթայնության: Ճիշտ այդպես է քննել նշված ենթակարգերը Լ. Տենիերն իր «Կառուցվածքային շարահյուսության հիմունքներում»¹:

Մեզանում նշված կարգերի (կամ ենթակարգերի) շահեկան քննություն է կատարել Է. Ադայանը, որի՝ հայերենի համար առանձնացրած սեռերի քանակը (վեց սեռ) և տեսակները կարծես հաստատումն են Լ. Տենիերի՝ ընդհանուր լեզվաբանության հայեցակերպով լեզուներում վերհանած հնարավոր սեռերի²:

Մանուկ Աբեղյանից սկսած՝ հայ լեզվաբանության մեջ ընդունված է ներգործական և պատճառական սեռի բայերը համարել անցողական, իսկ մյուս սեռերինը՝ անանցողական³ (այդպես է նաև ռուս լեզվաբանության մեջ)⁴: Այս հարցում Լ. Տենիերի մոտեցումը բոլորովին այլ է: Նա անցողական է համարում բոլոր սեռերի բայերը՝ բացի չեզոքից: Բանն այն է, որ բայասեռով պայմանավորված անցողականության դեպքում քննության է առնվում գործողությունը՝ գործողի և գործողության առարկայի հարաբերությամբ, իսկ գործողը միայն ենթական չէ, և գործողության անցումը նրան ևս կարող է ուղղված լինել⁵:

Անցողականությունը՝ որպես (ենթա)կարգ, հիմնավորվում է «անցողականություն / ոչ անցողականություն» քերայինների գոյությամբ և իրացվում է բայի հնարավոր գործորդների (actant) ձգողականության հատկության՝ արժույթայնության շնորհիվ⁶: Լեզվականորեն ներգործական և կրավորական սեռերի համար պարտադիր է երկուական գործորդի առկայություն (հմմտ. երկարժույթ բայեր), պատճառական սեռի համար՝ երկու կամ երեք գործորդի առկայություն (հմմտ. եռարժույթ բայեր), անդրադարձ և փոխադարձ սեռերի համար՝ մեկական գործոր-

¹ Տե՛ս Լ. Թենիեր *Л. Основы структурного синтаксиса*. М., 1988, էջը 250 – 296:

² Տե՛ս Է. Ադայան, Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Եր., 1967, էջը 320 – 327:

³ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1965, էջը 375 – 379:

⁴ Տե՛ս Վալգինա *Н., Розенталь Д., Фомина М., Цапукевич В.* Современный русский язык. М., 1962, էջը 221 – 223:

⁵ Տե՛ս Լ. Թենիեր *Л.*, նշվ. աշխ., էջը 254 – 255:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 250:

դի առկայություն (հմմտ. մենարժույթ բայեր), վերջապես չեզոք սեռի համար՝ մեկ կամ զրո գործորդ (հմմտ. անարժույթ կամ արժութագուրկ բայեր): Բաղդատելով պատճառական և ներգործական սեռի բայերը՝ Է. Աղայանն այն տեսակետն է առաջ քաշում, թե ներգործական սեռի բայի հիմնությից բաղադրված պատճառական բայերը պատճառական սեռի են, իսկ չեզոքի հիմնությից կազմվածները՝ պատճառական կամ ներգործական սեռի⁷: Սակայն հայտնի է՝ ներգործական կառուցվածքը կրավորականի փոխակերպելիս առաջինի ենթական երկրորդում դառնում է ներգործող խնդիր, իսկ ներգործական սեռի բայը՝ կրավորական սեռի բայ, մինչդեռ նույնիսկ երկարժույթ պատճառական բայով կառուցվածք ունեցող նախադասության ենթական ոչ թե ներգործող, այլ **պատճառի խնդիր** է դառնում՝ լրացնելով **չեզոք սեռի** բային: Եվ դա շատ լավ ցույց է տալիս Մ. Աբեղյանը հետևյալ օրինակով. «Տիգրանը վախեցրեց Արտաշեսին: Արտաշեսը **վախեցավ Տիգրանից**»⁸: Սա չափազանց լուրջ փաստարկ է, որ մղում է հետազոտողին՝ անցողականությամբ պայմանավորված կառուցվածքային նոր տիպեր վեր հանելու նախադասությունների մեջ: Դիտարկենք երկու օրինակ:

Հմմտ.

Հայրը խմեցնում է պատանի **որդուն**: Հայրն օղի է խմեցնում պատանի **որդուն**:

Չախակողմյան նախադասության ընդգծված անդամը կարծես կասկած չի հարուցում մասնագետների շրջանում. ուղիղ խնդիր են համարում, այնինչ երկրորդ նախադասության նույն անդամը նույն ոլորտում շատերը համարում են անուղղակի խնդիր:

Այս դրույթն ունի դյուրավ հերքելի իր **հակադրությունները**: Ա) Դիտարկենք հետևյալ օրինակը. «Հայրը, երեխայի ձեռքից բռնած, վազեցնում է նրան»: Հազիվ թե գտնվի մի հայախոս, որ օրինակը մեկնաբանելիս ասի, թե հայրը միայն երեխայի գործողության պատճառն է և չի ազդում որդու վրա: Ավելին. եթե նույնիսկ ձեռքը բռնած էլ չլիներ, այլ միայն փաղաքուշ խոսքով հորդորեր զավակին, որ վազի, դարձյալ **անմիջական ներգործություն կունենար** նրա վրա. կամքի վրա ազդելն ամենից մեծ ներգործությունն է: Վերջապես, եթե համարում ենք, որ «Երեխան գնդակ ունի» նախադասության «ունենա» կայական բայը ներգործում է «նշում», հազիվ թե հնարավոր լինի պատճառականությունից զատել կամ անտես առնել ներգործման թանձր երանգը: Եզրակացությունն այն է, որ պատճառական սեռի կամայական բայ համատեղում է

⁷ Տե՛ս Է. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 324: Ավելի ուշ մտավորապես նույն տեսակետն է հայտնում Գ. Ջահուկյանը՝ ասելով, որ երկրորդ դեպքում պատճառականը «գրեթե նույնանում է ներգործականի հետ... այսինքն՝ դրանց տարբերությունը չեզոքանում է» (Գ. Ջահուկյան, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը (Համառոտ ուրվագիծ), Եր., 1969, էջ 256): Սակայն պիտի նշենք, որ այս դեպքում խոսք կարող է լինել միայն բովանդակային չեզոքացման մասին:

⁸ Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 378:

պատճառականության և ներգործականության իմաստները: Ի տարբերություն բուն ներգործականի՝ **պատճառական սեռը կամագղեցական ներգործական է**: Սրանից էլ բխում է, որ ամեն մի պատճառական սեռի բայ նաև ներգործական սեռի է, մինչդեռ հակառակը, հասկանալիորեն, պնդել չենք կարող: Հետևաբար, մի կողմից՝ սա, մյուս կողմից էլ՝ պատճառական բայերի մեծ մասին հատուկ **միջնորդական** իմաստային երանգը հուշում են, որ այնուամենայնիվ ներգործականից տարբեր սեռի հետ գործ ունենք պատճառական բայերի դեպքում, որն առավել ակնբախ է դառնում շարահյուսական գործառությամբ ու նշույթավորմամբ (այս մասին՝ քիչ հետո): Բ) Ասվածից հետևում է երկրորդ հակադրությունը, որ է՝ **եռարժույթ պատճառական սեռի բայը կարող է ունենալ տարասեռ ուղիղ խնդիրներ՝ անձնանշության քերականական կարգի անձնանիշ և ոչ անձնանիշ քերույթների միաժամանակյա գործառությամբ, դրանց՝ պատճառագրու գործողության միջնորդավորված հարաբերությամբ**: «Հայրը խմեցնում է պատանի *որդուն*» ընդգծված անդամի պաշտոնը՝ տրականաձև ուղիղ խնդիր, չի փոխվում և չի կարող փոխվել «օղի» ուղղականաձև ուղիղ խնդրի հավելումով: Երկու դեպքում էլ նույն պատճառագրու ոլորտում է «որդուն» անդամը: Հարկ է նկատել, որ առնվազն եռարժույթ պատճառական սեռի բայի արժույթային տիրույթը անձնանշության հակադիր բնեռների միաժամանակյա հանդիպման եզակի **ուժեղ դիրքերից** է, որտեղ անձնանիշ և ոչ անձնանիշ եզրերը «դիրքավորված» են **միադասական հարաբերությամբ**⁹, ուստի գտնվում են **չեզոք բաշխման հարաբերության** մեջ: Գ) Երրորդ հակադրությունը պիտի փորձենք հիմնավորել այն վարկածը, թե նախադասության՝ անցողականությամբ պայմանավորված կառուցվածքային տիպերը չեն սահմանափակվում ներգործականով ու կրավորականով: Դիտարկենք հետևյալ օրինակը. «Ուսուցիչն աշակերտին կարդացրեց// կարդալ տվեց դասը»: Նախադասությունը փոխակերպելիս առաջնորդվելու ենք այն տրամաբանությամբ, որ շարահյուսական մեկ այլ կառուցվածք ունեցող փոխակերպն արտահայտի ելակետային կառուցվածքի **նույն** կամ, ավելի հաճախ, **նույնամերձ հաղորդանյութը**: Որպեսզի փոխակերպման արդյունքը հնարավորինս մոտ լինի ելակետային կառուցվածքին, պիտի ունենանք փոխակերպման քիչ թե շատ հստակ քայլեր: Ըստ հաղորդանյութի՝ կարդացնողն ուսուցիչն է, կարդացողը՝ աշակերտը, որի կարդացածը դասն է: Դրա համար մեր ուշադրությունը բնեռում ենք նախադասության միջուկին՝ **գերակային** (բայ-ստորոգյալին՝ ըստ Մ Աբեղյանի)¹⁰: Քանի որ փոխակերպումը

⁹ Միադասական հարաբերության մասին տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, Խոսքի մասերի կադապարային դասակարգումը // «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1976, № 1, էջ 23:

¹⁰ Տե՛ս **Մ. Աբեղյան**, նշվ. աշխ., էջք 365-366: Տողերիս հեղինակն ընդունում է Մ. Աբեղյանի նախադասության մեկ գլխավոր անդամի տեսությունը, որը Մ. Աբեղյանն

պայմանավորված է միջուկի և նրա շուրջը եղած «ատոմների» գործորդների հարաբերությամբ, ապա փոխակերպումը կսկսենք ապաստորոգացման¹¹ սկզբունքով տրամաբանական երկանդամների արտածմամբ և կշարունակենք շարակազմի մեկական անդամի աստիճանական հավելմամբ՝ հասնելով վերաստորոգացման: Այսպես՝ **I աստիճան՝ երկանդամ շարակազմներ՝** ա) *կարդացած* աշակերտ, բ) դասը-*կարդացած*, գ) *կարդացրած* // *կարդալ տված* ուսուցիչ: **II աստիճան՝ եռանդամ շարակազմներ՝** ա) դասը *կարդացած* աշակերտ, բ) աշակերտին *կարդալ տված* ուսուցիչ: **III աստիճան՝ քառանդամ շարակազմ՝ ուսուցչի տված** դասը *կարդացած* աշակերտ: **IV աստիճան՝ մակերեսային ստորոգակազմ՝ Աշակերտը կարդաց ուսուցչի տված դասը:**

4-րդ աստիճանը փոխակերպման եզրափակիչ փուլն է, որը հենց ներգործական կառուցվածքի արտահայտվածությամբ փոխակերպն է **պատճառական կառուցվածքի:**

Հմնտ.

Աղյուսակ 1

Պատճառական կառուցվածքի նախադասության փոխակերպումը ներգործական կառուցվածքի

ՊՍՏՃԱՌԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ	ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ
Ուսուցիչն աշակերտին կարդալ տվեց դասը:	Աշակերտը կարդաց ուսուցչի տված դասը:

Մեր կարծիքով, այս կառուցվածքային յուրահատկությունն ապացուցողական հերքումն է այն բանի, թե պատճառական բայերը նշույթով տարբերակն են ներգործական սեռի բայերի: Առնվազն եռարժույթ պատճառական բայով կազմավորված նախադասության կրավորական կառուցվածքի անցումը տեղի է ունենում աստիճանականորեն՝ միայն պատճառականից ներգործական կառուցվածքի փոխակերպման միջնորդությամբ: Ահա՛ պատկերը.

Ուսուցիչն աշակերտին կարդալ տվեց դասը:→

Աշակերտը կարդաց ուսուցչի տված դասը: →

→ Ուսուցչի տված դասը կարդացվեց աշակերտի կողմից:

Պարտ է մեզ խոստովանել՝ միշտ չէ, որ այսպես հարթ է պատճառական կառուցվածքից ներգործականի փոխակերպումը: Նույնիսկ մեր օրինակում դժվար չէ մատնանշել այս կառուցվածքների ոչ լիակատար համարժեքությունը: Բայց սա էլ հենց պատճառականության ենթա-

անվանում է **բայ-ստորոգյալ**: Ըստ այդմ՝ վերջինիս՝ **ենթակայի** նկատմամբ ունեցած **գերակա հակադրությունը** շեշտելու համար բայ-ստորոգյալին տալիս ենք **գերակա** անվանումը (տե՛ս **Դ. Գյուլաստյան**, Մակերեսային ստորոգական կառուցվածքի բաղադրությունը և գոյամակարդակային շերտավորվածությունը // «Տարեգիրք», գիտական աշխատությունների ժողովածու, Եր., 2006, էջք 124-128):

¹¹ Այս մասին տե՛ս **Ա. Մուրադյան**, Ստորոգական կառույցների ապաստորոգացումը ֆրանսերենում և հայերենում, Եր., 2003, էջք 5-10, 54-56:

կարգի առանձնահատկությունն է, որը փոխակերպումների ժամանակ նվազ խստություն է ենթադրում և հնարավորություն է տալիս պատճառի իմաստին մերձիմաստ բառեր ներմուծելու՝ արտահայտված **դրդել, հանձնարարել, պատճառել, ստիպել** և այլ բայերի հարակատարով կամ նույնարմատ գոյականների գործիականով (**դրդմամբ, պատճառով** նն): Ի տարբերություն ներգործական և կրավորական կառուցվածքների գրեթե մենարժեքության հասած փոխակերպական հնարավորության՝ պատճառական և ներգործական կառուցվածքներում դա տեղի չունի՝ պայմանավորված պատճառական սեռի բայերի բառային իմաստների բազմազանությամբ, և պատահական չէր, որ վերը պատճառական կառուցվածքի փոխակերպման նախնական բնութագրությունը տալիս գործածեցինք «մերձիմաստ հաղորդանյութ» ձևակերպումը: Այսպես՝ եթե մեր բերած **խմեցնել, կարդացնել** օրինակների հանգույն ունենք մի քանի պատճառական բայեր, ինչպիսիք են՝ **հազցնել, հսկացնել, ուտեցնել** նն, որոնցով կազմավորված պատճառական կառուցվածքները հնարավոր է քիչ թե շատ սահուն փոխակերպման ենթարկել, ապա նույն սահունությունը չունենք **հիշեցնել, զգացնել, լսեցնել, ճանաչեցնել** և մի քանի այլ բայերով ձևավորված պատճառական կառուցվածքի փոխակերպումներում: Հապացույց այն բանի, որ բայի տարբեր սեռեր են պատճառայնություն և ներգործայնություն նշող քերականական իրակությունները, բավական է հանդիպադրել դրանցով բաղադրված շարահյուսական կառուցվածքները՝ համապատասխան փոխակերպումներով: Ա) Ներգործական կառուցվածքը փոխակերպվում է միայն կրավորականի, մինչդեռ պատճառական կառուցվածքը՝ կամ ներգործական, կամ չեզոք կառուցվածքի: Բ) Ներգործական կառուցվածքը կրավորականի փոխակերպելիս ներգործական կառուցվածքի ենթական կրավորական կառուցվածքում վերածվում է ներգործող անուղղակի խնդրի, մինչդեռ պատճառական կառուցվածքը չեզոքի փոխակերպելիս երկարժույթ պատճառական բայերի ենթական վերածվում է պատճառի անուղղակի խնդրի, իսկ ներգործականի փոխակերպելիս եռարժույթ բայերի ենթական՝ «կողմնակի» ենթակայի՝ «տալ» բայով ձևավորված դերբայական դարձվածի կազմում (դերբայը՝ հարակատար): Գ) Ներգործական կառուցվածքում բայը միայն մեկ ուղիղ խնդիր է ունենում, որը փոխակերպման ժամանակ կրավորական կառուցվածքում դառնում է ենթակա՝ անկախ անձնանշության կարգից, պատճառական կառուցվածքում երկարժույթ պատճառական բայի միակ ուղիղ խնդիրը նույնպես ենթակա է դառնում, իսկ եռարժույթ պատճառական բայը երկու տարասեռ ուղիղ խնդիր է առնում, որոնցից ենթակա է դառնում անձնանիշը, իսկ ոչ անձնանիշը մնում է նույն կրող խնդրի պաշտոնում: Դ) Ներգործական կառուցվածքը փոխակերպելիս ներգործական սեռի դիմավոր բայը վերածվում է կրավորական սեռի,

իսկ պատճառական կառուցվածքը փոխակերպելիս պատճառական սեռի բայը երկփեղկմամբ փոխակերպվում է ներգործական սեռի և **տալ** բայի հարակատարի, որի ենթակա տիրույթին է անցնում պատճառական կառուցվածքի ենթական:

Անցողականությամբ պայմանավորված քառակառուցվածք այս հանդիպադրությունը եզրափակենք հետաքրքիր մի նկատումով: Պատճառական, ներգործական և կրավորական կառուցվածքներն ինքնին **փոխակերպելիներ** են, սեփական կառուցվածքով իսկ հուշում են, որ ունեն լեզվականորեն տրված **հնարավոր փոխակերպներ**: Մինչդեռ չեզոք կառուցվածքն այդպիսին է մի միայն պատճառական կառուցվածքի հանդիպադրությամբ՝ գուտ իրադրորեն: Նշված հանդիպադրությունից դուրս **չեզոք կառուցվածքը չեզոքանում է**: Այսինքն՝ չեզոք սեռը, ինքնին վերցրած, պատճառական կառուցվածքի համապատասխան բայի հանդիպադրությունից դուրս անմասն է անցողականության կարգին:

Այժմ փորձենք պարզել՝ ինչ հարաբերություն ունի անցողականությունը անդրադարձ և փոխադարձ սեռի բայերի հետ: Վերն ասացինք, որ անցողականությունը պայմանավորված է գործողի և գործողության առարկայի հարաբերությամբ: Արդ՝ կա՞ գործողության առարկա **սանրվել, կովել, համբուրվել, հարդարվել, ողջագուրվել, լվացվել** և այս կարգի այլ բայերի ձգողական դաշտում: Արտահայտության ոլորտում կրավորականություն հիշեցնող սեռային արտահայտություն կա բերված բայերի մեջ: Սակայն առեղծվածորեն **վ** կրավորական ածանցով ներգործականության իմաստ է հաղորդվում այս բայերին, այլ կերպ ասած՝ տեղի է ունենում **ներգործական և կրավորական եզրերի բովանդակային հակադրության չեզոքացում**, քանի որ **սանրվել**-ը նշանակում է ինքն իրեն **սանրել**, ինչպես նաև **համբուրվել**-ն ընկալվում է ոչ թե **{նրանք համբուրվում են միմյանց կողմից}*, այլ որպես **{նրանք համբուրում են միմյանց}*՝ իբրև փոխադարձ **ներգործության** արտահայտություն:

Ի մի բերելով ցարդ ասվածները՝ պարզում ենք, որ **անցողականությունը գործողությամբ պայմանավորված միջառարկայական հարաբերություն է**, այն է՝ **գործողության անցումը ենթակային կամ խնդրին**, այլ կերպ ասած՝ **անցողականությունը ենթակայի և խնդրի հարաբերությունն է՝ գերակայի միջնորդությամբ**: Քանի որ նախատեսության միջուկային (առաջնային) երկանդամն են կազմում գերական և ենթական, ուստի գործողության շարժման **նշանային ուղղվածությունը** որոշում ենք քերականական ենթակայից: Ըստ այդմ՝ ունենում ենք **արտակենտրոն, առկենտրոն և ներկենտրոն** անցումներ: Առաջին երկուսի դեպքում գործ ունենք **տարանցման կամ այլանցման**, վերջին դեպքում՝ **ինքնանցման** հետ: Բուն տարանցումը գործում է պատճառական և ներգործական կառուցվածքներում, որոնցից պատճառականի եռարժույթ բայերի պարագայում առկա է **զուգանցումն** առ տարասեռ

ուղիղ խնդիրներ: Տարանցման մի դրսևորումը կա կրավորական կառուցվածքում, սակայն քանի որ շարժման ելակետ ենք դիտում նախադասության ենթական, ապա այն կանվանենք **հականցում**՝ շարժում դեպի կենտրոն (առկենտրոն անցում): Անդրադարձ բայերն օժտված են **ինքնանցման** հատկությամբ, որ է ներկենտրոնությունը: Փոխադարձ սեռի բայերը տարանցման երկու հակադիր ուղղությամբ են դրսևորվում: Մի դեպքում դա փոխադարձ անցումն է՝ փոխներգործությունը կամ փոխտարանցումը, որ անվանում ենք **խաչանցում**, մյուս դեպքում՝ փոխադարձաբար բաժանական / անջատական գործողությունը կամ եղելությունը, հմմտ. **նրանք բաժանվեցին**: Այս վերջինն ըստ էության **փոխանդրադարձականություն** է, որ անվանում ենք **փոխզատանցում** կամ **փոխինքնանցում**: Հականցում ունենք նաև չեզոք կառուցվածքի՝ միայն որպես պատճառական կառուցվածքի փոխակերպի դեպքում, վերջինիս հանդիպադրությամբ: Մնացած դեպքերում չեզոք սեռի բայերն ունեն **զրոյական անցում**: **Անանցողականության** միակ դաշտը չեզոքության տիրույթում է:

Համփոփումն ասվածի՝ անցողականության և բայասեռի հարաբերակցությունը կարելի է պատկերել 2-րդ աղյուսակով:

Աղյուսակ 2

Անցողականության և բայասեռի տիպաբանական հարաբերակցությունը

Բայասեռ	Ա ն ց ո ղ ա կ ա ն ո յ ո ն								
	Տարանցում	Զուգանցում	Հականցում	Խաչանցում	Ինքնանցում	Փոխզատանցում	Արտակենտրոն անցում	Առկենտրոն անցում	Ներկենտրոն անցում
Պատճառական	+	+	-	-	-	-	+	-	-
Ներգործական	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Կրավորական	+	-	+	-	-	-	-	+	-
Փոխադարձ	+	-	-	+	+/-	+	+	-/+	-
Անդրադարձ	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Չեզոք	-/+	-	-/+	-	-	-	-/+	-	-

Բանալի բառեր – անցողական և անանցողական բայեր, պատճառական սեռ, պատճառական կառուցվածք, ներգործական կառուցվածք, կրավորական կառուցվածք, չեզոք կառուցվածք, տարանցում, հականցում, խաչանցում, ինքնանցում, զրոյական անցում

ДАВИД ГЮЛЬЗАТЯН – Типология грамматических категорий переходности и глагольного залога. – Переходность и грамматическая категория залога – это, по существу, подсистемы категории валентности, что наглядно показано в работе Л. Теньера «Основы структурного синтаксиса». В армянской лингвистике,

начиная с М. Абегиана, переходными считаются каузативы и глаголы активного залога, все остальные – непереходными. Действие может быть направлено от подлежащего к другому предмету, от последнего – к подлежащему (а также от подлежащего к самому себе). При этом Л. Теньер считает непереходными лишь одновалентные глаголы среднего залога. Его концепция в статье разделяется. В случае с каузативами и глаголами активного залога переходность проявляется как экзотранзиция, в случае со страдательным залогом – как контртранзиция, в случае отражения – как автотранзиция, в случае рецепции – как кросс-транзиция, в средней позиции – как нулевая транзиция. К активным и страдательным типам предложения, обусловленным глагольным залогом, добавляются ещё два. Такая классификация продиктована необходимостью уровневой трансформации структур.

Ключевые слова: *переходность, категория залога, валентность, каузатив, одновалентные глаголы среднего залога, залоговые трансформации, экзотранзиция, контртранзиция, автотранзиция*

DAVID GYULZATYAN – *Typology of the Grammatical Categories of Transitivity and the Voice of the Verb.* – The grammatical categories of transitivity and the verbal voice are in essence subordinate to the category of valency. The position has been clearly presented by L. Tenier in his “Basics of Structural Syntax”. In the Armenian linguistics, beginning with M. Abeghyan, transitivity is attributed to the verbs of the causative and active voice, the rest being considered intransitive. The rationale is the direction of the action from the subject (towards an object). In reality, however, the action may pass both from the subject to another object and from the latter to the subject (also, from the subject to itself). With such an approach to the issue, L. Tenier considers only the univalent verbs of the middle voice as intransitive. Based on this proposition, we typify transitions according to the voice of the verb. Thus, for causative and active verbs the transition is outbound, for passive verbs the transition is inbound, for the reflexive voice the transition is automotive, for the verbs in the reciprocal voice the transition is cross-over, while, for those in the middle voice, there is a zero transition. To the active and passive types of sentences, as determined by the voice of the main verb, we hereby add two more types: causative-structured and middle-voice-structured. This is not discretionary, rather, it is necessitated by the gradual transition of structures. In the Armenian language, the causative structure, if its main causative verb is formed from the active voice, transforms into the active structure and, if its main causative verb is formed from the middle voice, transforms into the middle-voice structure. However, a transformation from the causative to the passive structure is possible only by an intermediary transformation into the active structure.

Key words: *transitivity, grammatical category of voice, valency, valency, causative, monovalent verbs of middle voice, voice transformations, zero transition, causative-structured, middle-voice-structured*